

ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΣΤΗ ΘΑΣΟ ΚΑΤΑ ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ
ΣΥΓΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΑΙΓΥΠΤΟΥ Σ' ΑΥΤΗΝ (ΤΕΛΗ 19ου - ΑΡΧΕΣ 20ου)

Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος

1. Στο έργο μου «Thasos. Son histoire, son administration de 1453 à 1912», Paris 1953, βασιζόμενος σε επιτόπια έρευνα, κυρίως στα κοινοτικά και ιδιωτικά αρχεία του νησιού, καθώς και σε πλήθος δημοσιευμένων πηγών και βοηθημάτων, δικών μας και ξένων, εξέθεσα διεξοδικά την ιστορική περίοδο του ελληνικού νησιού από την Άλωση (1453) ως τη λήξη της συγκυριαρχίας της Αιγύπτου και της οθωμανικής αυτοκρατορίας (1813-1902) επάνω σ' αυτό. Με την παρούσα μελέτη μου σκοπό έχω να προσθέσω τα πορίσματά μου από τα νέα γραπτά στοιχεία, τα αναφερόμενα στα τελευταία χρόνια της εποχής εκείνης, που είχε στο αρχείο του ο εγκαταστημένος στην Αθήνα έγκριτος Θασίτης κ. Π. Ι. Δρόσος και τα οποία είχε την καλοσύνη να μου τα παραχωρήσει προς μελέτη. (Τα στοιχεία αυτά καταθέτω στο Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας). Οι νέες μαρτυρίες μας δίνουν άγνωστες ενδιαφέρουσες πληροφορίες όχι μόνο για την εποχή της συγκυριαρχίας των δύο μουσουλμανικών κρατών, αλλά και για τα γεγονότα μετά την ανακατάληψη του νησιού από τους Τούρκους (1902-1912), καθώς και για τα ζητήματα που προέκυψαν μετά την απελευθέρωση του νησιού από τους Έλληνες.

Όπως είχα αναπτύξει στην παραπάνω μονογραφία μου, από την εποχή του Τεουφίκ πασά (1879-1892) και ιδίως του διαδόχου του Αμπάς Χιλμή Β' (1892-1914), οπότε η Αίγυπτος είχε μεταβληθεί σε προτεκτοράτο της Αγγλίας, το προνομιακό προς όφελος των Θασιτών καθεστώς του νησιού, που είχε έντονη κοινοτική και γενική ανάπτυξη της ελληνικής ζωής κατά τον 19ο αιώνα, είχε αρχίσει να δέχεται αλλεπάλληλα πλήγματα: οι Αιγύπτιοι, με τις συνεχείς επεμβάσεις τους στο μακρινό νησί με απώτερο σκοπό την οριστική του προσάρτηση στο κράτος τους, επωφελούμενοι και από τις εσωτερικές διενέξεις των κατοίκων, επέβαλαν αυξήσεις στους φόρους, καταργούσαν βαθμιαία τα διάφορα όργανα της τοπικής αυτοδιοικήσεως, και πρώτα-πρώτα το αξίωμα του Έλληνα προέδρου του νησιού στα 1874, του Δημ. Χατζή Κωνσταντι-

νίδη. Σύγχρονα οι αλληπάλληλες διοικητικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις από το 1874 και εξής έδεναν το νησί ολοένα και περισσότερο με την Αίγυπτο¹.

Οι φιλοδοξίες της Αιγύπτου για απόλυτη κυριαρχία στο νησί είχαν ασφαλώς ανάψει από την εποχή που ο πασάς της Ισμαήλ (1863-1879) είχε πάρει τον τίτλο του χεδίβη (πρίγκιπα) στα 1867² και ιδιαίτερα, από του εκδηλώθηκε ζωηρό το ενδιαφέρον της Αγγλίας για το νησί αυτό, που είχε επίκαιρη θέση ως ακρότατου φυλακίου προς την οθωμανική αυτοκρατορία και τα Βαλκάνια. Το ενδιαφέρον όμως της Αγγλίας έμεινε διακριτικό, ακόμη και όταν στα 1883 η Αίγυπτος μεταβάλλεται βαθμιαία σε προτεκτοράτο της: η κυριαρχία της στο νησί εξακολουθούσε να υφίσταται, όπως και στο παρελθόν. Πάντως γεγονός είναι ότι από τότε η μεγάλη ευρωπαϊκή δύναμη έστρεψε ζωηρά τα μάτια της προς το νησί, ή, όπως έγραφε τότε ο Έλληνας αξιωματικός Ν. Θ. Σχινάς: «Η Θάσος δια τε την θέσιν αυτής και του υπό της φύσεως δωρηθέντος αυτή πλούτου, το βλοσυρόν βλέμμα ισχυράς επ' εσχάτων προσείλκυσε δυνάμεως»³.

Η αγανάκτηση των Θασιτών από την εφαρμογή των αλληπάλληλων φορολογικών επιβαρύνσεων μεγάλωσε, όταν επιβλήθηκε ο φόρος στα γίδια, καθώς και άλλοι φόροι. Την ένταση του λαϊκού αναβρασμού έσπευσε ν' αναστείλει ο διοικητής της Θάσου Μαχμούτ Ριφάτ μπέης ανακοινώνοντας στις 8/21 Ιανουαρίου 1902 στους μουχτάρηδες των χωριών του νησιού μεταφρασμένη στα ελληνικά διαταγή του «διευθυντού των εν Αιγύπτω εβκαφίων Χαϊρή πασά», με την οποία ο χεδίβης πληροφορούσε τους κατοίκους του ότι μειώνονταν οι φόροι, που είχαν επιβληθεί τελευταία, μερικοί καταργούνταν τελείως, και ότι ο φόρος για τα γίδια, για τον οποίο παρακαλούσαν να καταργηθεί απόλυτα, ελαττωνόταν σε δύο μόνο γρόσια, αν και το είδος αυτό του ζώου αποτελούσε κίνδυνο για τα δάση. Και η μείωση του φόρου αυτού γινόταν με την προσδοκία ότι οι κάτοικοι μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα θα φρόντιζαν —για το καλό τους βέβαια— να εξοντώσουν «ριζηδόν» τα γίδια.

Ανάμεσα στα αιτήματα των κατοίκων ήταν και ο εκσυγχρονισμός του ελαιοτριβείου, δηλαδή η εισαγωγή από την Ευρώπη νέου τεχνολογικού εξοπλισμού, δηλαδή εργαλείων και μηχανών για την έκθλιψη του ελαιοκάρπου. Ως προς το θέμα αυτό ο χεδίβης ανακοίνωνε ότι τούτο δεν είναι δυνατόν να

1. Βλ. Α. Ε. Βακαλόπουλος, Thasos. Son histoire, son administration de 1453 à 1912, Paris 1953, σ. 67, 51-52, 67. Βλ. και τη νεώτερη έκδοση: Αποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Ιστορία της Θάσου, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 98 κ.ε., 141.

2. Α. Ε. Βακαλόπουλος, έ.α., σ. 51-52. Α. Ε. Βακαλοπούλου, έ.α., σ. 120-121.

3. Ν. Θ. Σχινά, Οδοιπορικά σημειώσεις Μακεδονίας, Ηπείρου, νέας οροθετικής γραμμής και Θεσσαλίας, τεύχος Γ', Αθήναι 1887, σ. 843.

γίνει παρά μόνο κατά το επόμενο έτος, και ότι η εφετινή εσοδεία θα γινόταν κατά το παλαιό σύστημα⁴.

Οι Θασίτες όμως δεν είναι σύμφωνοι για την εξόντωση των γιδιών και οι αντιπρόσωποί τους στη γενική συνέλευση του νησιού διαμαρτύρονται, σύμφωνα με σωζόμενο στα αρχεία τους αχρονολόγητο αντίγραφο, και προβάλλουν τα παρακάτω επιχειρήματα: ότι με την εξόντωση των γιδιών θα χάσουν το κρέας τους, το γάλα, τις τρίχες, το δέρμα το τόσο χρήσιμο για τη μεταφορά του λαδιού, του μελιού κλπ. Παρακαλούν λοιπόν να γίνει δεκτό, ώστε κάθε κάτοικος να εκτρέφει 20 τουλάχιστο γίδες και για τις υπόλοιπες να τους δώσει μια προθεσμία για να μπορέσουν να τις πουλήσουν χωρίς ζημιά. Και τελικά αναγγέλλουν στον διοικητή του νησιού ότι αυτοί οι ίδιοι έχουν καταρτίσει γενικό «τιμολόγιον δημοτικού φόρου εφ' όλων των εμπορευσίμων ειδών εισαγωγής και εξαγωγής», που θα ισχύσει από την 1η Ιανουαρίου 1902, για να πάψει η είσπραξη των «μπελεντιέδων» (κοινοτικών φόρων) από τους ζαμπετάδες (αστυνόμους).

Η αναταραχή στο νησί είναι μεγάλη και συνεχίζεται. Οι αντιπρόσωποι της γενικής συνελεύσεως συνέρχονται στις 20 Μαρτίου 1902 στον Λιμένα και στέλνουν στον διοικητή του νησιού, μετά την από την 20 Μαρτίου αναφορά τους, την παρακάτω νέα:

«Όστις εκ του πλησίου ε γνώρισε τα της Θάσου, ως τοιαύτα δε ζητήματα των οποίων η λύσις είναι κατεπείγουσα και τα οποία ο εκλέξας ημάς λαός ρητώς υπέβαλε να συζητήσωμεν και καθορίσωμεν εν τη συνελεύσει, είνε τα εξής. Η άρσις του εισπραττομένου δικαιώματος επί των φωτοξύλων, δαδίου, πίσσης, κατραμίου, από των οποίων ουδέν δικαίωμα ανέκαθεν εισεπράττετο, επί των καρβούνων δια την εγχώριον χρήσιν και η ελάττωσις του επί της εμπορευσίμου ξυλείας καταθλιπτικωτάτου εισπραττομένου δικαιώματος των ανωτέρων, όντων σπουδαιότερων παραγόντων προς την ευημερίαν του λαού και προς επίλυσιν και ευόδωσιν των υπό της Υμετ. Εξοχότ. υποβληθέντων υμών ζητημάτων, διότι η πενεστέρα τάξις των κατοίκων προσπορίζεται τα προς το ζην εκ των ειρημένων ειδών.

Πεποιθότες εκ των προτέρων, ότι η Υμετ. Εξοχότης θέλει τείνει ευήκοον ους εις την αίτησιν ημών ταύτην.

Εν Λιμένι Παναγίας τη 20 Μαρτίου 1902

Οι αντιπρόσωποι της Γενικής Συνελεύσεως Θάσου»⁵.

4. Βλ. Έγγραφο από το αρχείο Π. Ι. Δρόσου. Αντιπρβλ. και την από 15/28 Ιανουαρίου 1902 παράλληλη και αναλυτική με τον χειρισμό των φόρων διαταγή του διοικητή της Θάσου Μαχμούτ Ριφάτ μπέτη (A. E. Bakalopoulos, Thasos, σ. 171).

5. Από τα Αρχεία της Θάσου.

2. Τη βαθμιαία αφαίρεση των προνομίων των κατοίκων από την Αίγυπτο αφηγείται ο συντάκτης ενός υπομνήματος, γραμμένου κατά τον Απρίλιο 1902 (λίγες μέρες πριν από την ανακατάληψη του νησιού από τους Τούρκους), πιθανώς από τον γιατρό Κωνστ. Δημητριάδη⁶ και απευθυνόμενου προς τους αντιπροσώπους της Θάσου, οι οποίοι θα επισκέπτονταν και θα έβλεπαν στην Καβάλα τον βαλή της Θεσσαλονίκης Χασάν Φεχμή πασά, για να διαμαρτυρηθούν για την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί στο νησί. Στο υπόμνημα αυτό καταγγέλλεται ότι «... από τινος χρόνου παρατηρείται ότι οι αυτοκαλούμενοι διοικηταί εμπνέονται από τάσεις μη φιλανθρώπους και τείνουν προς καταπάτησιν του ανέκαθεν καθιερωθέντος καθεστώτος μεταχειριζόμενοι προς τούτο ραδιούργους και σπιόνους του χειρίστου φυράματος και ούτω εξασκούντες τας χειρίστας πιέσεις..... Ο διοικητής αρπάζει οικίας και ζητεί ν' αγοράση γαίας αρκετάς, καταπατεί δε αγρούς, οικόπεδα και κήπους κατεδαφίζων τοίχους και φράκτας, καταστρέφων σπαρτά προς κατασκευήν οδών άνευ ανάγκης και άνευ διατυπώσεων του νόμου, μετά δε την εκτέλεσιν των φόνων⁷ παρατηρείται μέγας ζήλος παρά τω διοικητή προς εκτέλεσιν τοιούτων έργων, ίνα φανή, φαίνεται, ευπρόσωπος, μη αναλογιζόμενος ότι ως απλούς επιστάτης βακουφίου δεν κέκτηται το δικαίωμα ν' απαλλοτριώνη ιδιοκτησίας των πιστών υπηκόων της Α.Μ. του σουλτάνου, του δικαιώματος τούτου επιφυλασσομένου εις την συνέλευσιν των Θασίων, όταν ούτοι το κρίνουν ειλόγον και εκτελέσιμον, υφ' ους όρους γνωρίζουσι.

Ο διοικητής (κακώς ονομαζόμενος ούτω, διότι πράγματι είναι απλούς επιστάτης του βακουφίου) ανέκαθεν εις ουδέν διοικητικόν μέτρον ηδύνατο να προβή, χωρίς να συζητηθή και ν' αποφασισθή εν τη γενική συνελεύσει των Θασίων. Η παραμέλησις της συγκλήσεως της συνελεύσεως αποτελεί την μεγαλύτεραν καταστρατήγησιν των προνομίων μας και εγένετο αιτία όλων των κακών επί της Θάσου. Εσχάτως συνεκάλεσε συνέλευσιν, αλλ' ουχί κατά τα ανέκαθεν ισχύοντα, εξήσκησεν επ' αυτής μεγάλην πίεσιν μη επιτρέψας να συζητηθώσι τα ζητήματα της Θάσου και φυλακίζων νομίμους αντιπροσώπους του λαού, δεχόμενος δε εν τη συνελεύσει πρόσωπα μη απολαύοντα της εμπιστοσύνης του λαού, αλλά χρησιμεύοντα αυτώ ως όργανα προς επιτυχίαν των δολίων σκοπών του. Η εκλογή των παρέδρων γενομένη εκ των εξ προσώπων, άπερ εξέλεξεν η συνέλευσις υπείκουσα εις πίεσιν προς εφαρμογήν δήθεν του

6. Για τον Κωνστ. Δημητριάδη βλ. στη μελέτη μου: Αρχιμανδρίτης Καλλίνικος Σταματιάδης ο Θάσιος, «Μακεδονικά» 5 (1961-1963) 184-193 ή στην «Παγκαρπία» σ. 553-562.

7. Εννοεί ο συντάκτης τους φόνους δύο Θασιτών κατά τη βίαια διάλυση συλλαλητηρίου των κατοίκων στο χωριό Θεολόγος από τον Αιγύπτιο διοικητή Μαχμούτ Ριφάτ μπέη, όπως θα ιδούμε αμέσως παρακάτω.

νόμου, ο οποίος κατ' αυτόν, φαίνεται, λέγει ότι εκ των εξ εκλεγομένων προσώπων έχει το δικαίωμα να εκλέξει τους μάλλον διακρινομένους επί ραδιουργία, κλοπή και εί τι άλλο κακόν δύναται τις να φαντασθή, είναι καθ' ολοκληρίαν άκυρος, διότι εγένετο υπό πίεσιν και υπό συνελεύσεως μη συγκεκροτημένης κατά τ' ανέκαθεν και διότι ο υπό του διοικητού διορισμός των συμπίπτει κατά τον μετά τους φόνους χρόνον, αφ' ότου πλέον ως εγκληματίας δεν έχει το δικαίωμα να ενεργή ως διοικητής..... Η διοίκησης αντιβαίνουσα προς τ' ανέκαθεν ισχύοντα και προς αυτόν ακόμη τον νόμον, κατήργησε τις προεστίες και αντικατέστησεν αυτάς δια της μουχατίας» με τις γνωστές κακές συνέπειες⁸.

Ο συντάκτης του υπομνήματος καταγγέλλει ακόμη την επέμβαση του διοικητή στην εύρυθμη λειτουργία του δικαστηρίου με αποτέλεσμα να πλήξει την ανεξαρτησία του και να το μεταμορφώσει σε απλό όργανό του. Κατόπιν μπαίνει στο θέμα της φορολογίας, και διατυπώνει τις αντιρρήσεις του σε ορισμένες αποφάσεις και πράξεις των διοικητών, για να καταλήξει στις παρακάτω βασικές αρχές που ερμηνεύουν και τη βαθύτερη σιωπηλή αντίθεση μεταξύ οθωμανικής αυτοκρατορίας και Αιγύπτου, η οποία είχε παρατηρηθεί κατά τα τελευταία χρόνια της συγκυριαρχίας των δύο δυνάμεων στη Θάσο. «Δεν πρέπει να λησμονώμεν, γράφει, ότι η διεύθυνσις του βακουφίου του πολιτεύματος της Θάσου έχουσα δικαίωμα επιστασίας μόνον προς είσπραξιν των φόρων και κανονικήν λειτουργίαν, διεύθυνσιν δ' εννοώ το πρόσωπον του εκάστοτε χεδίβου εν τη ιδιότητι αυτού ως μουτεβελή (εκτελεστού των όρων του αφιερωτού), δεν δύναται να εξασκήση κυριαρχικήν εφ' ημών εξουσίαν, ήτοι να νομοθετή, να θέτη φόρους ούτε να εγγίξη ή μεταβάλλη τι εκ των προνομίων μας, άτινα η ιερά του αοιδίμου Μεχμέτ Αλή πασά θέλησις καθιέρωσε επικυρωθείσα δι' υψηλού φερμανίου της παραχωρήσεως. Η κυρίαρχος ημών κυβέρνησις είναι η σουλτανική, αλλά και αύτη εν τη κυριαρχία αυτής ζήτημα είναι, αν δύναται ευκόλως να καταστρέψη βακούφιον. Όστε μόνον εις την Θάσον εναπόκειται ως δικαιούχον να παραιτηθή ή μη των δικαιωμάτων, τα οποία απέκτησε. Και ούτος είναι ο λόγος, δια τον οποίον μηχανάται τόσα και τόσα η διοίκησης, ίνα είτε δια βιαίων και εξολοθρευτικών τρόπων είτε δια δελεασμάτων επιτύχη παρά των Θασίων παραδοχήν καταργητικήν των προνομίων των· ζητεί τουτέστι να υπογράψωμεν την καταδίκην μας»⁹.

Γενικά τα όσα εκτίθενται στο υπόμνημα αυτό μαρτυρούν την ύπαρξη στη Θάσο δύο αντίθετων κομμάτων, ενός μικρού φιλοαιγυπτιακού και ενός φιλοτουρκικού, για τις προστριβές των οποίων πολλά διηγούνταν ακόμη ιδίως οι ηλικιωμένοι γόννοι παλαιών οικογενειών Α. Λαμπίρης και Δ. Χατζηκωνσταντι-

8. *Bakalopoulos*, έ.α., σ. 179.

9. *Bakalopoulos*, έ.α., σ. 181-182.

νίδης κατά τη διάρκεια των ερευνών μου στο νησί κατά τα έτη 1946 και 1947.

3. Τα παραπάνω αλληπάλληλα καταπιεστικά μέτρα της Αιγύπτου στο νησί, η αύξηση ή και η επιβολή νέων φόρων, καθώς και άλλα ζητήματα, προκάλεσαν μεγάλη αναταραχή στους κατοίκους και συγκέντρωση διαμαρτυρίας στην πρωτεύουσα Θεολόγος, την οποία ο Αιγύπτιος διοικητής Μαχμούτ Ριφάτ μπέης προσπάθησε να διαλύσει βίαια με αποτέλεσμα να σκοτωθούν δύο Θασίτες. Έστερ' απ' αυτό το συμβάν, αντιπρόσωποι του νησιού έχοντας στα χέρια τους το παραπάνω μνημονεύμενο υπόμνημα του αρχηγού της φιλοτουρκικής μερίδας Κ. Δημητριάδη, πήγαν στην Καβάλα, για να ζητήσουν την επέμβαση του σουλτάνου. Έτσι η τουρκική κυβέρνηση επωφελήθηκε από την ανώμαλη αυτή κατάσταση, για να καταλάβει το νησί τον Απρίλιο του 1902 με την πρόφαση ν' αποκαταστήσει την τάξη χωρίς να καταλύσει επίσημα την πριν από ένα σχεδόν αιώνα συγκυριαρχία οθωμανικής αυτοκρατορίας - Αιγύπτου¹⁰.

Πώς ακριβώς συνέβησαν τα γεγονότα αυτά μας αφηγείται ο ίδιος ο τότε μέγας βεζίρης Σαΐτ πασάς στ' απομνημονεύματά του. Το σχετικό απόσπασμα, μεταφρασμένο στα ελληνικά από τον Χ. Κόντο, το διάβασα — καθ' υπόδειξιν του κ. Π. Ι. Δρόσου — στο από 14 Δεκεμβρίου 1958 φύλλο της εφημερίδας «Καθημερινή», δημοσιευμένο ύστερ' από σχετική συζήτηση που έγινε από τις στήλες της κατά τα τέλη του 1958 (30 Νοεμβρίου, 14 Δεκεμβρίου 1958 και 18 Ιανουαρίου 1959). Και αυτό το παραθέτω αμέσως παρακάτω: «Είναι γνωστόν, γράφει ο Σαΐτ πασάς, ότι η νήσος Θάσος διωκείτο επί εβδομήκοντα έτη υπό της αιγυπτιακής κυβερνήσεως. Τελευταίως ελήφθησαν παράπονα δια το ότι ο Αιγύπτιος διοικητής κακομετεχειρίζετο τους κατοίκους της νήσου. Τα παράπονα αυτά αναγόμενα εις το δημόσιον και ιδιωτικόν δίκαιον, αποτελούσαν ση-

10. Βλ. λεπτομέρειες στο έγγραφο 58 στου Α. Ε. Bakalopoulos, Thasos, σ. 157-172. Πληροφορίες άλλες σχετικές με τα γεγονότα βλ. στην έκθεση του Βρετανού υποπροξένου Pecchioli (6 Μαΐου 1902) στον προϊστάμενό του πρόξενο της Θεσσαλονίκης στη μελέτη της Μάρδας Γεωργιάδου, Προξενικές αναφορές από τα Αρχεία του Foreign Office, σχετικές με την ανακατοχή της Θάσου από την Τουρκία, «Θασιακά» 5 (1988) 95-100. Βλ. επίσης σχετικά με τα γεγονότα άλλες αφηγήσεις: Φώτη Τριάρχη, Η αφήγηση του Θασίτη αγωνιστή Αναστάση Κουμπζέλη για την άγνωστη εξέγερση του 1902 στη Θάσο, «Πρακτικά Α' Τοπικού Συμποσίου: Η Καβάλα και η περιοχή της», Θεσσαλονίκη 1980, σ. 455 κ.ε. Ηλία Λαμπίρη, Τα γεγονότα του 1902 στη Θάσο, «Θασιακά» 1 (1984) 29-33. Κωνστ. Χιόνη, Η Θάσος και η δράση των Θασίων κατά το Μακεδονικό Αγώνα, «Θασιακά» 1 (1984) 69-70. Βλ. ακόμη στα «Θασιακά» 2 (1985) 188-189 αναδημοσίευση από την εφημερίδα «Κήρυξ» της Καβάλας, αρ. φ. 328/15-3-1927 επιστολή του Σοφοκλή Ζωγράφου, καθώς και στο ίδιο περιοδικό «Θασιακά» 4 (1987) 185-187 όπου η μελέτη του Κ. Χιόνη, Η αλληλογραφία του Γιαξή Χ' Σταμάτη (1902-1911). Πάντως ειδικά για τα αιματηρά γεγονότα της 27 Μαρτίου 1902 είναι ανάγκη να γραφεί ειδική μελέτη, για να διαλευκανθούν οι λεπτομέρειες του συμβάντος.

μαντικά γεγονότα. Ως εκ τούτου διέταξα τον νομάρχη Θεσσαλονίκης Χασάν Φεχμή πασάν όπως επιληφθή δικαστικών και διοικητικών ανακρίσεων, αποστέλλων επί τόπου αρμοδίους υπαλλήλους, καθώς και εις την αιγυπτιακήν Κυβέρνησιν εις τας 17 Μαρτίου 1902 (1318 έτος Εγίρας), όπως πληροφορήση τον εν τη νήσω ευρισκόμενον υπάλληλόν της να απολογηθή ενώπιον των ως άνω απεσταλμένων.

Εις τας ως άνω νομίμους και δικαίας διαταγάς μας δεν εδόθη σημασία, διότι η μεν αιγυπτιακή Κυβέρνησις δεν απήντησε καν εις την ανακοίνωσιν της Υψηλής Πύλης, ο δε κύριος ένοχος δεν υπεδέχθη καλώς τους κατά διαταγήν της Υψηλής Πύλης απεσταλμένους επιθεωρητάς.

Επειδή δε αφ' ενός τα παράπονα του πληθυσμού μας υποχρέωναν την επίσπευσιν των ανακρίσεων και αφ' ετέρου η σιωπή του χεδίβου αποτελούσε κατάστασιν προσελκύνουσαν την προσοχήν του κυριάρχου κράτους, έθεσα το ζήτημα εις το Υπουργικόν Συμβούλιον και εξήτησα όπως ο διοικητής τεθή αμέσως υπό ανάκρισιν και, επειδή ούτος διέθετε πολλούς Αλβανούς οπλοφόρους, αποσταλή επί τόπου ένα τάγμα στρατού εκ Θεσσαλονίκης δια να προληφθή κάθε τυχόν αναταραχή εις την νήσον. Αι προτάσεις μου εγένοντο δεκταί και επεκυρώθησαν και από τον Σουλτάνον.

Σύμφωνα προς τον αυτοκρατορικών αυτών ιραδέν, εστάλη στρατός και η ησυχία εν τη νήσω εξησφαλίσθη και η ανάκρισις απεφάνθη ότι ο διοικητής είναι ένοχος φόνου. Αναφερόμενος εις τα ως άνω, έγραψα πάλιν εις την Αίγυπτον όπως παυθή ο υπόδικος διοικητής και διορισθή άλλος. Η χεδιβική κυβέρνησις δεν απήντησε και εις την δευτέραν μου ανακοίνωσιν και ο Μαχμούτ Βέης -διοικητής- δεν παρεδόθη εις τας δικαστικάς αρχάς.

Επειδή δε τα παράπονα αφ' ενός του Οικουμενικού Πατριαρχείου και αφ' ετέρου εξ άλλων πηγών συνεχίζοντο, ηναγκάσθη να αναλάβω κατ' ευθείαν την διοίκησιν της νήσου ως κυριάρχου κράτους. Ο Χεδίβης διεμαρτυρήθη εις τας δυνάμεις και αι Πρεσβείαι Αγγλίας και Ρωσίας επενέβησαν φιλικώς, αλλά κατόπιν των εξηγήσεών μου εσιώπησαν και άλλαι επεμβάσεις δεν εγένοντο».

Συνεχίζοντας ο μέγας βεζίρης Σαΐτ πασάς γράφει ότι ύστερ' απ' αυτά ήλθε στην Κωνσταντινούπολη ο απεσταλμένος του χεδίβη Αμπάς Χιλμή, ο Χαϊρή πασάς, και πρότεινε στον σουλτάνο διάφορα σχέδια, αλλ' αυτά τελικά, ύστερ' από συζήτηση απορρίφθηκαν.

Έτσι πραγματικά εκτυλίχθηκαν τα γεγονότα. Η Υψηλή Πύλη αποστέλλει στις 21 Απριλίου 1902, μέσω του βαλή της Θεσσαλονίκης Χασάν Φεχμή πασά, στον καϊμακάμη (υποδιοικητή) Καβάλας Εμίν πασά διάταγμα (μπουγιουρουλδού), με το οποίο τον ειδοποιεί ότι είναι ανάγκη να διορίσει και να στείλει στη Θάσο έναν υποδιοικητή και να σχηματίσει εκεί τακτικό δικαστήριο, «όπως διεξάγονται αι διοικητικά και δικαστικά υποθέσεις αυτής

οὕτως ὥστε, ἐκτός του κεφαλικοῦ φόρου, οἱ λοιποί, οἵτινες ἐδωρήθησαν ὑπὸ της Ὑψηλῆς Αυτοκρατορίας πρὸς τον ποτέ βαλὴν της Αἰγύπτου μακαρίτην Μεχμέτ Αλὴ πασάν καὶ ἀφιερώθησαν πρὸς τὰ ἐν Καβάλα ἀγαθοεργὰ αὐτοῦ ἰδρύματα, πληρώνεται πάλιν ἐπ' ὀνόματι του βακουφίου δι' ὑπαλλήλου του». Καὶ προσωρινά, ὡς τὴν ἀποστολὴν ἐιδικοῦ ὑπαλλήλου, τὰ καθήκοντα του καϊμακάμη Θάσου ἀνατίθενται στον Εὐμὶν πασά. Επίσης γιὰ τὴν ἐφαρμογὴν της ἀπόφασης αὐτῆς διατάσσεται ὁ Εὐμὶν πασάς νὰ περάσῃ ἀμέσως στο νησί με ἓναν ἀκόλουθο καὶ τον ἀναγκαῖο ἀριθμὸ χωροφυλάκων καὶ ἓνα ἀστυνόμο γιὰ τὴν ἀποκατάσταση της ἡσυχίας καὶ τὴν ἀπρόσκοπτη διεξαγωγὴν τῶν διοικητικῶν υποθέσεων του¹¹.

4. Ποία εἶναι τὰ βαθύτερα αἰτία της πραξικοπηματικῆς αὐτῆς ἐνέργειας της Τουρκίας μὴ φαίνεται ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ τὰ διίδουμε λαμβάνοντας ὑπόψιν μὴ τὰ ὅσα περιέχει ἀχρονολόγητο σχέδιο ἐπιστολῆς, σ' ἓνα φύλλο διαστάσεων 0,268×0,208 (Ἀρχεῖα Θάσου), τὸ ὁποῖο πιάνει τὴν πρώτη καὶ τὴν μισὴ δευτέρη σελίδα, γραμμένη ἀπὸ μὴ μνημονευόμενο πρόκριτο Θασίτη, φίλο του συμπατριώτη του δικηγόρου Ἀναστ. Λαμπέρη, πρὸς τον γιαντὸ Κωνστ. Δημητριάδη. Τὸ κείμενο της ἐπιστολῆς, τὴν ὁποίαν εἶχα βρεῖ στα Ἀρχεῖα της Θάσου, ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Αγαπητέ κ. Δημητριάδη,

Ἀναγράφω σοὶ ἵνα λάβῃτε γνῶσιν τὰς πληροφορίας ας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἔσχον τὰ Εὐρωπαϊκὰ φύλλα καὶ τῶν ὁποίων ἡ μετάφρασις ἔχει ὡς ἐξῆς: Ὁ ἀντιβασιλεὺς της Αἰγύπτου ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἓνα τῶν ὑπουργῶν του ὅπως διαμαρτυρηθῇ κατὰ της καταλήψεως της νήσου Θάσου ὑπὸ του τουρκικοῦ στρατοῦ. Ὁ Αἰγύπτιος ὑπουργὸς δὲν ἐγένετο δεκτὸς ἐν τοῖς ἀνακτόροις. Ὁ Μ. Βεζύρης εἰς τὴν αἴτησιν αὐτοῦ περὶ ἐκκενώσεως ἀντέταξεν ἀπόλυτον ἀρνήσιν. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν της ἀποστολῆς ταύτης ἡ Μεγάλη Βρετανία ἐδήλωσεν ὅτι εἶνε πρόθυμος νὰ ἐπέμβῃ ὑπὲρ του Χεδίβου, ἀλλ' ὁ Αἰγύπτιος ὑπουργὸς ἠρνήθη ἐλπίζων ὅτι θὰ γίνῃ δεκτὸς παρὰ τῷ Σουλτάνῳ.

Ἀν ἀποτύχωσι καὶ αἱ τελευταῖαι αὐτοῦ προσπάθειαι, τότε θὰ ζητήσῃ τὴν μεσολάβησιν της Ἀγγλίας. Ἡ σύνταξις του «Βήματος» σχολιάζουσα τὴν ἀνταπόκρισιν ταύτην παρατηρεῖ τὰ ἐξῆς: «Ἡ μεσολάβησις της Μεγ. Βρετανίας θὰ ἦτο δεδικαιολογημένη ὡς ἐκ της ἐν Αἰγύπτῳ θέσεώς της. Νομίζομεν ὅμως σκόπιμον ν' ἀναμνήσωμεν τὸ ὑπὸ πολλῶν καὶ ἀξιοπίστων λεγόμενον, ὅτι δηλαδή ὁ Σουλτάνος διέταξε τὴν κατάληψιν της Θάσου ὅπως ματαιώσῃ τὰς ἐπὶ της νήσου ταύτης βλέψεις, ας οἱ περὶ αὐτὸν ἀπέδιδον εἰς τὴν Μ. Βρετανίαν. Ἡ Θάσος εὐρίσκεται παρὰ τὰς ἀνατολικὰς της Μακεδονίας ἀκτὰς πρὸς Ν. της Θράκης· ὅθεν δύναται νὰ θεωρῇται ὡς θέσις πολιτικῶς καὶ στρατηγικῶς σπου-

11. Ἐγγραφο ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Π. Ι. Δρόσου.

δαιοτάτη εν σχέσει προς το μέλλον των χωρών εκείνων. Η Αγγλία διεκδικούσα δικαιώματα επιβλέψεως της νήσου δια τον λόγον ότι αυτή ανήκει εις τον Χεδίβην εκίνησεν υπονοίας ότι εμελέτα να καταλάβη την νήσον στρατιωτικώς. Ο Σουλτάνος, όπως προλάβη την κίνησιν ταύτην, κατέλαβε την νήσον δια τουρκικού στρατού. Ούτως δικαιολογείται το διάβημα της Τουρκίας. Πιθανόν η δικαιολογία αυτή να εξευρέθη και μετά την τέλει του πραξικοπήματος, δι' ου παρεβιάσθησαν τα δικαιώματα του Χεδίβου, ληφθέντος υπ' όψιν ότι η επικυριαρχία του Σουλτάνου δεν θα εκρίνετο ως επαρκής δικαιολογία. Όπως δήποτε η κατάληψις της Θάσου αποτελεί νέον τεκμήριον ότι ο Μ. Βεζύρης εννοεί να μετέρχεται πολιτικήν δραστηρίαν. Κατά βάθος ο Μ. Βεζύρης ήτο πάντοτε αντιβρετανικώτατα διατεθειμένος. Τα αισθήματα ταύτα τα διεπίστωσεν η κατάληψις της Θάσου. Δεν είναι όμως εντελώς ακίνδυνον το παιχνίδιον όπερ παίζει ο Μ. Βεζύρης».

Η μετάφρασις είναι πιστοτάτη, εθεώρησα όμως καθήκον ίνα σας την αποστείλω δια να λάβητε γνώσιν των τεκταινομένων. Όπως και αν λήξη δια την Θάσον, θα είναι πάντοτε καλά. Τούτο εύχομαι από καρδιάς.

Σας ασπάζομαι μετά του Λαμπίρη»¹².

Σχετικά με το από διεθνή άποψη καθεστώς της Θάσου μετά το 1854 έγγραφα στην ειδική για το νησί μονογραφία μου : «Μετά την εποχή αυτή η μεταβίβαση της Θάσου κληρονομικά στους διαδόχους του Μεχμέτ Αλή και η αντικατάσταση το 1854 του Τούρκου διοικητή από τον Αιγύπτιο Τζαφέρ μπέη ενισχύουν την επιβολή της αιγυπτιακής εξουσίας στο νησί. Ο Μεχμέτ Σαΐδ πασάς προβαίνει στην αντικατάσταση του Τούρκου διοικητή έχοντας ως πρόσφαση τα παράπονα των κατοίκων εναντίον του. Βέβαιο όμως πρέπει να θεωρηθεί ότι ο Μεχμέτ Σαΐδ επωφελήθηκε από την εμπλοκή της Τουρκίας στον Κριμαϊκό πόλεμο (1853-1856) και θέλησε ν' αντικαταστήσει τους νωχελείς και τυραννικούς Τούρκους διοικητές με δραστήριους και μορφωμένους Αιγυπτίους, ώστε να εξαρτήσει στενότερα το νησί από την Αίγυπτο και να εκμεταλλευτεί συστηματικότερα τους οικονομικούς πόρους του. Τα κυριαρχικά δικαιώματα του σουλτάνου εξακολουθεί να τα υποδηλώνει μόνον η είσπραξη του στρατιωτικού φόρου και η εκμίσθωση των τελωνειακών δασμών. Ουσιαστικά όμως η κυριαρχία του είναι αφανής. Αισθητή είναι μόνον η αιγυπτιακή εξουσία. Και εφόσον η Αίγυπτος μετά το 1839, ύστερ' από αλλεπάλληλα γεγονότα (το 1841 εξασφαλίζεται η κληρονομική μεταβίβαση της διοικήσεως της Αιγύπτου στους απογόνους του Μεχμέτ Αλή, το 1867 ο Ισμαήλ πασάς παίρνει τον τίτλο του χεδίβη και το 1873 αποκτά με σουλτανικό φερμάνι κυριαρχικά δικαιώματα από πολλές απόψεις), εξελίσσεται ουσιαστικά σε ένα ανεξάρτητο κράτος, μπορούμε

12. Από τα Αρχεία Θάσου.

να πούμε ότι το κράτος αυτό με την πάροδο του χρόνου αποκτά κυριαρχικά δικαιώματα επάνω στο νησί κάτω από μια μηδαμινή και σκιώδη επικυριαρχία. Αυτή είναι και η αντίληψη του Γερμανού περιηγητή Löhner, που γράφει ότι ο σουλτάνος ήταν ο επικυρίαρχος (Obereigenthümer), αλλά κύριος εξουσιαστής (Herr und Gebieter), δηλαδή κυρίαρχος, ήταν ο ηγεμόνας της Αιγύπτου. Έτσι γεννήθηκε στο βόρειο και απομακρυσμένο αυτό νησί του Αιγαίου ένα είδος συγκυριαρχίας Τούρκων και Αιγυπτίων. Η μόνη αισθητή εξουσία, η αιγυπτιακή, συγκεντρώνεται στο πρόσωπο του «μουδέρη», που διοικεί δεσποτικά. Η σχέση του προς τον Έλληνα πρόεδρο του νησιού είναι σχέση ανωτέρου προς πολύ κατώτερό του. Μετά το 1883, οπότε η Αίγυπτος μεταβάλλεται σε προτεκτοράτο της Αγγλίας, η αιγυπτιακή εξουσία εξακολουθεί ν' ασκείται στη Θάσο, όπως και πριν¹³.

5. Κατά τα επεισόδια που διαδραματίστηκαν τότε στη Θάσο, οι πρόκριτοί της ήταν πολύ δυσαρεστημένοι από τη στάση του μητροπολίτη τους Μαρωνείας και Θάσου Κωνσταντίνου: η πολιτεία του δεν ήταν η αρμόζουσα στο υψηλό του χριστιανικό αξίωμα, γιατί δεν μπόρεσε να τους φανεί χρήσιμος στις κρίσιμες εκείνες στιγμές. Τον περασμένο μάλιστα χρόνο η περιοδεία του ιεράρχη στο νησί «αντί να δώσει νέαν προς τα πρόσω ώθησιν εις τα εν γένει ζητήματα του νησιού, μάλλον τελμάτωσε και περιέπλεξε αυτά εις αδιέξοδον οδόν». Γι' αυτό, αμέσως μετά τα αιματηρά γεγονότα, στις 26 Απριλίου 1902 ζητούν, με έγγραφο που υπογράφεται από 60 περίπου άλλα πρόσωπα, από τον πατριάρχη Ιωακείμ Γ' και από την Ιερά Σύνοδο, όπως έχοντας υπόψη τους «το ακροσφαλές και κατεπείγον των πραγμάτων» τους προβούν στον διορισμό άλλου μητροπολίτη. Ταυτόχρονα οι ίδιοι, αποστέλλοντας εγκωμιαστική προς τον πατριάρχη νεώτερη επιστολή, επικαλούνται την επέμβασή του «όπως επιχύση βάλσαμον εις τας χαινούσας πληγάς της καρδιάς της Θάσου και επιφέρη την θεραπείαν αυτών».

Ποιά ήταν τα παράπονα των Θασίων κατά του μητροπολίτη τους; Τον κατηγορούσαν για τα πολλά ελαττώματά του, για φιλοχρηματία που εκδηλωνόταν με την έκδοση διαζυγίων «άνευ της γνώσεως του ετέρου μέρους δοθέντα σκανδαλωδώς», για παράνομες χειροτονίες αρχιμανδριτών, οικονόμων, αγνωστών, για «αναβαπτίσεις», πλαστογραφίες αποφάσεων και παραποιήσεις πρακτικών. Και όλα αυτά οι κάτοικοι ήταν πρόθυμοι να τα συγχωρήσουν, αν έβλεπαν ανάμεσά τους τον μητροπολίτη τους που τον περίμεναν με αγωνία για συμπαράσταση, όταν πάλευαν για τη διατήρηση και εξασφάλιση των κοινο-

13. Α. Ε. Bakalopoulos, Thasos, έ.α., σ. 78-79. Βλ. και την αντίστοιχη ελληνική έκδοση: Ιστορία της Θάσου (1453-1912), Θεσσαλονίκη 1984, σ. 170-171.

τικών τους προνομίων. Η παρουσία του τώρα, κάτω από τις παρούσες συνθήκες, μόνο ζημιά θα μπορούσε να τους δημιουργήσει.

Οι κάτοικοι λοιπόν με αδημονία περίμεναν την πατριαρχική απάντηση στην παρακλητική αναφορά τους και επειδή δεν ερχόταν, αναγκάζονται, στις 11 Ιουνίου, να στείλουν και δεύτερη επιστολή, στην οποία γράφουν ότι «αν και μετ' εθνικής υπερηφανείας άμα και χαράς βλέπομεν ότι υπό την πεπνυμένην διακυβέρνησιν της Υ. Θ. Παναγιόττος πλείστα μεν ζητήματα δυσεπίλυτα άλλως, εισήλθον εις στάδιον πραγματώσεως, πλείστα δε διατρέχουσι στάδιον ευοιωνιζόμενον την οριστικήν αυτών λύσιν, τα δ' εν γένει εθνικά ημών και εκκλησιαστικά πράγματα βαίνουν επί οδού εμπρεπούσης εις την εθνικήν ημών αξιοπρέπειαν, εν τούτοις εις τας ανάγκας της ιδιαίτερας ημών πατρίδος αποβλέποντες δεν διστάζομεν να εκφράσωμεν εκούσιόν μας φόβον, ουχί ότι η Μητηρ ημών Εκκλησία δεν περιβάλλει μετά της αυτής πάντοτε στοργής πάντα τα τέκνα της, αλλ' ότι πιθανώς υποτιμήσασα τας υφ' ων περιστοιχιζόμεθα περιστάσεις δεν προθυμοποιήθη να χαρακτηρίση ως σπουδαίαν και κατεπείγουσαν την ως ανωτέρω ευσεβή αίτησίν μας και ούτως σπεύση και ευδοκήση την ενέργειαν την υπό των πραγμάτων επιβαλλομένην.

Ας μας επιτρέψη όθεν η Υμ. Θ. Παναγιόττης ίνα και αύθις επαναλαμβάνοντες την εν λόγω δικαίαν αίτησίν μας υπομνήσωμεν Αυτή, ότι επικειμένης οριστικής και τελειωτικής λύσεως και αναλόγως ταύτη μορφώσεως πλέον των πραγμάτων μας, διατρέχομεν κρίσιν ενδιαφέρουσας ημάς ουχί τόσο δια την ταχείαν ή μη λύσιν της, όσον δια την τοιαύτην ή τοιαύτην έκβασίν της, ήτις, εάν μη έχωμεν την προσήκουσαν σύμπραξιν ικανού ιεράρχου και αντιπροσώπου αυτού πεπροικισμένου με τ' απαιτούμενα προσόντα, προεικάζεται ουχί εύαρεστος και ανάλογος με τας προσδοκίας μας, η δ' υπό πάσαν έποψιν βλάβην μας έσται βεβαία και ανεπανόρθωτος».

Τα έγγραφα, υπογραμμένα από 60 περίπου πρόσωπα, τα παρέδωσε προς τον πατριάρχη ο Κων. Μαυρουδής από την Καληράχη, ενώ σύγχρονα στάλθηκε ταχυδρομικώς επιστολή, υπογραμμένη από τα ίδια έγκριτα πρόσωπα, προς τον μητροπολίτη με την οποία τον καλούσαν να μην έλθει στο νησί, προτού ειδοποιηθεί¹⁴.

Δεν γνωρίζω πού απέληξαν οι προσπάθειες των Θασίων για την κατάσταση του μητροπολίτη τους Κωνσταντίνου. Ίσως με τη μεσολάβηση του πατριάρχη Ιωακείμ Γ' το θέμα να διευθετήθηκε, χωρίς να έχει άλλες γενικότερες επιπτώσεις. Στη γνώμη μου αυτή με παρακινεί η από 4 Μαΐου 1902 επιστολή του προς τους «εντιμοτάτους κυρίους» Ι. Γεωργιάδη, Σ. Λαμπρίδη και

14. Από αντίγραφα επιστολών και σημειώματα αποκείμενα άλλοτε στο Αρχείο Συνδέσμου Κοινοτήτων Θάσου.

λοιπούς αντιπροσώπους της Θάσου με την οποία, ανταποκρινόμενος στις από την Καβάλα αναφορές τους για τα διάφορα λυπηρά επεισόδια της Θάσου, τους πληροφορεί ότι βαθύτατη επιθυμία του είναι να ιδεί να επανέρχεται η γαλήνη και η ησυχία στον τόπο και ότι γι' αυτό έπραξε και ο ίδιος ό,τι νόμιζε ορθό και αναγκαίο για την περίπτωση. Επίσης τους βεβαιώνει ότι οι προθέσεις του χεδίβη προς τους κατοίκους είναι άριστες και «βουλεύεται ευμενώς, ίνα διευθετήση και διαρρυθμίση τα της νήσου ούτως, ώστε να κατασταθή αύτη πρότυπον υπό την έποψιν της μορφώσεως των κατοίκων, καθώς και υπό την γεωργικήν έποψιν». Προσθέτει όμως και τις αυστηρές φράσεις ότι η έως τώρα κατάσταση «της άνευ όρων και νόμων βιοτής» των κατοίκων δεν είναι δυνατόν να συνεχιστεί και ότι είναι ανάγκη και αυτοί να ρυθμίσουν ανάλογα τις σκέψεις και τις ενέργειές τους, για να διάγουν ήσυχ¹⁵.

Σύγχρονα ο Κωνστ. Δημητριάδης, που, όπως και άλλοι Θάσιοι απέκλιναν προς το μέρος του σουλτάνου και πολιτεύονταν ανάλογα, αποστέλλουν στον βαλή της Θεσσαλονίκης (που όπως πληροφορούνταν επρόκειτο να επισκεφθεί την Καβάλα) αντιπροσώπους του νησιού με διεξοδικό υπόμνημα για τα ζητήματά τους, για το οποίο ήδη έχω μιλήσει στην αρχή της μελέτης μου.

Κατόπιν ανώνυμος Θασίτης, πιθανώς ο ίδιος ο Κωνστ. Δημητριάδης, εξιστορεί τα μετέπειτα γεγονότα: «Ολίγον ύστερον ενηργήθησαν αι εκλογαί των μουχταροδημογερόντων απάντων των χωρίων της νήσου, οίτινες συνελθόντες εν Λιμένι εξέλεξαν ως μέλη του διοικητικού συμβουλίου (ιδαρέ μετζλिसί) τους κ. Γ. Μ. Χρηστίδην και Κ. Δημητριάδην, αναπληρωτάς δε τους κ. Κ. Ν. Τζάταν και Θ. Βασιλειάδην. Παρέδρους δε του δικαστηρίου εξέλεξαν τους Μητσον Αθανασέλην και Ν. Γερογιάννη εκ Βουλγάρου. Τα μέλη του Διοικητικού συμβουλίου συνελθόντα την 2αν Μαΐου συνέταξαν κατάλογον των ασυδοσιών, όστις μεταφρασθείς τη διαταγή του καϊμακάμη Εμίν Πασά εστάλη εις Θεσσαλονίκην. Την 17ην Μαΐου εστάλη εκ μέρους των δημογεροντιών Θάσου αναφορά τουρκιστί γεγραμμένη και πραγματευομένη περί των εκ της εμπορευσίμου ξυλείας και των άλλων δασικών προϊόντων λαμβανομένων φόρων, εξαιτούνται δε την κατάργησιν του σουλτανικού ορμανιέ και τον περιορισμόν του βακουφικού φόρου εις 10% μόνον επί της ξυλείας, διότι τα δάση της Θάσου είναι μπαλταλίγια¹⁶ και ούτω ελάμβανον το ανέκαθεν.

Από της 2ας Μαΐου καθ' ην έφθασε ο εξ 180 περίπου ανδρών στρατός τα πράγματα εξακολουθούσι εν ησυχία· αδημονία μόνον παρατηρείται παρά τοις κατοίκους, διότι των περί φόρων ζητημάτων μη λυθέντων εισέτι, εξακολουθούσι λαμβανόμενοι οι εσχάτως επιβληθέντες αφόρητοι φόροι. Ούτως εχόντων

15. Βλ. Α. Ε. Bakalopoulos, Thasos, σ. 183-184.

16. Μπαλταλίγια = κοινοτικά.

των πραγμάτων επόμενον ήτο να στραφή η προσοχή της Θάσου προς τας εκκλ. αρχάς και εκείθεν ν' αναμένη ου μόνο άμεσον υπέρ των προνομίων της συνηγορίαν, αλλά και δύναμιν συγκεντρούσαν περί εαυτήν τας καθ' έκαστον βουλήσεις και καλούσαν αυτάς εις μίαν κοινήν και ρυθμικήν ενέργειαν προς ανάκτησιν άμα και εμπέδωσιν των προνομίων της, ενέργειαν δι' ην διαβλέπει νυν την καταληπτοτέραν στιγμήν, ήτις δια πρώτην φοράν παρουσιάζεται εν τη πολιτική του παρόντος τε και παρελθόντος αιώνος ιστορία της Θάσου, μη παρουσιάζουσα δυστυχώς στοιχεία υποσχόμενα μακράν της υπάρξεώς της παράτασιν. Αλλ' ως μη ώφειλε, κατά την παρούσαν περίστασιν η Θάσος ευρέθη υπό την διακυβέρνησιν θρησκευτικού άρχοντος ου μόνον ουδέν δυναμένου αλλά και βλάβην και σύγχυσιν εις τα ζητήματά της επιφέροντος...».

6. Οι προστριβές όμως των κατοίκων με τους εκάστοτε αντιπροσώπους του βακουφίου δεν παύουν. Τελευταίες και αξιοσημείωτες ήταν αυτές που συνέβησαν μεταξύ Νοεμβρίου 1910 και Ιανουαρίου 1911, όταν αντιπρόσωπος του βακουφίου ήταν ο Ρεσίτ μπέης. Τότε εξεγέρθηκαν οι αντιπρόσωποι της γεν. συνέλευσεως και ζήτησαν και πέτυχαν την ανάκληση ορισμένων φορολογικών μέτρων του, που τα θεώρησαν ασύμφορα και επιζήμια για τον τόπο. Η όλη αυτή ιστορία περιγράφεται σύντομα στην εγκύκλιο που έστειλε στις 3 Ιανουαρίου 1911 η γεν. συνέλευση του νησιού προς τους μουχταροδημογέροντες προκρίτους και τους άλλους κατοίκους για την ενημέρωσή τους.

«Δοθέντος εις την συνέλευσιν των αντιπροσώπων της νήσου επισήμου εγγράφου ανακλήσεως υπό του αντιπροσώπου του Ιερού Βακουφίου Ρεσίτ Βέη της υπό ημερ. 26/9 παρελθόντος 10βρίου εγκυκλίου της επεμβαίνουσας εις την ελευθέραν καλλιέργειαν των γαιών μας και εις την ελευθέραν ξύλευσιν δια την ατομικήν μας χρήσιν κανονίζομεν και ορίζομεν ίνα εις το εξής μη εξ ομιλιών ημών προέρχεται παρεξήγησίς τις εις τους μετά του ιερού βακ. σχέσεις ημών να ακολουθούνται αι εξής διατάξεις αι σύμφωνοι προς τα μέχρι σήμερον συστήματα του τόπου μας.

Αον. Ας είναι γνωστόν εις πάντας ότι τα δάση ανήκουσι αποκλειστικώς εις την χρήσιν των καθ' έκαστον χωρίον σύμφωνα με τα σύνορα, τα οποία έχει έκαστον και των οποίων η άγρυπνος προφύλαξις από πυρκαϊάν είναι ανατεθειμένη ανέκαθεν εις τους χωρικούς.

Βον. Όπως μη η απλώς και ως έτυχε κακή χρήσις της ελευθέρας ξυλεύσεως (καθ' ότι υπάρχουν και δάση πλησίον των χωρίων φυλαττόμενα χάριν της υγείας των κατοίκων) επιφέρη βλάβην εις τα δάση, πας ο θέλων να κόψη ξυλείαν δι' ατομικήν του χρήσιν είτε και καύσιμον ύλην (λουκόπια) προηγουμένως δι' αναφοράς του προς την μουχταροδημογεροντίαν του χωρίου (ήτις οφείλει να κρατή βιβλία αναφορών), θα ζητή την άδειαν εκκοπής ξυλείας ορισμένου ποσού ή καυσοξύλων, η δε μουχταροδημογεροντία οφείλει

αμέσως να του υποδεικνύει δια του επί τούτου δασοφύλακος του χωρίου το μέρος, ένθα θα ξυλεύονται (θα απαγορεύεται εννοείται η ξύλευσις εις μέρη διατηρημένα χάριν της υγείας του τόπου).

Γον. Οι θέλοντες να ανοίξωσι χωράφια, αμπέλια είτε χωράφια προς φύτευσιν ελαιών (όχι εννοείται εντός του δάσους), επίσης οφείλουν να απευθύνονται εις την μουχταροδημογεροντίαν δι' αναφοράς (διατηρούσης ως και ανωτέρω βιβλία αναφορών), η δε μουχταροδημογεροντία υποχρεούται να του παραχωρή την άδειαν, αν εννοείται δεν βλάπτει τινός την ιδιοκτησίαν ή μέρος τι αφεθέν υπό του χωρίου χάριν υγείας, ή άλλης τινός αιτίας από ετών ανεγνωρισμένης υπό των κατοίκων (ως λ.χ. νομής οικιακών ζώων κτλ.). Η ανωτέρω διατύπωσις δεν θα γίνεται υπό των καλλιεργούντων αρχαίας αμπέλους ή χωράφια.

Δον. Επειδή αι αίγες ως εκ της αδρανείας των αρχών τινών χωρίων επιφέρουσι καθά βεβαιούσι ζημίας εις τα κτήματα των κατοίκων, αποφασίζομεν κοινή διαγνώμη, όπως ζητηθή εις έκαστον χωρίον εγγύησις παρά των ιδιοκτητών και κατόχων αυτών, ίνα εν πάση ζημία ην ήθελον προξενήσει ήτοι εις κήπους είτε εις χωράφια, αμπέλους, ελαιοκτήματα ή τεμάχια, ώσι υπεύθυνοι οι εγγυηταί, υποχρεούνται δε οι κατά χωρία μουχταροδημογέροντες να μη αμελώσι να καταγγέλλουσι κατά τον νόμον δια πάσαν τυχόν ζημίαν των εγγυητών εν περιπτώσει καθ' ην ούτος ήθελεν αρνηθή την πληρωμή του αντιτίμου της λογικής εκτιμήσεως της ζημίας.

Εν Λιμένι Θάσου, τη 2α Ιανουαρίου 1911

Οι αντιπρόσωποι Θάσου

Έπονται αι υπογραφαί

Ανατεθείσης υφ' ημών εις την υπό την προεδρείαν του Αρχιερατικού Επιτρόπου Πρωτ. κ. Αριστοτέλους τετραμελούς επιτροπής της διεκπεραιώσεως της μετά του ιερ. βακουφίου εκρεμμούς έτι υποθέσεως της νήσου και αναχωρούντες ήδη έκαστος των αντιπροσώπων εις τα ίδια δηλούμεν ότι συμφώνως της απαντήσεως ην ήθελεν δώσει ο αντιπρόσωπος του ιερού βακουφίου εις τα χωριά, αν ήθελε κριθή υπό της επιτροπής ανεπαρκής, με την πρώτην πρόσκλησιν του προέδρου της επιτροπής κ. Αριστοτέλους, θα σπεύδωμεν να ερχόμεθα κατά την υπό αυτού οριζομένην ημέραν εις Λιμένα και εξακολουθώμεν τας δεούσας ενεργείας.

Εν Λιμένι Θάσου τη 3 Ιανουαρίου 1911

Έπονται αι υπογραφαί των αντιπροσώπων¹⁷

17. Από το Αρχείο Π. Ι. Δρόσου.

Κατά τα μέσα Απριλίου 1912, συγκεκριμένα στις 15/28 του μήνα, οι αντιπρόσωποι των χωριών της Θάσου, μαθαίνοντας ότι ο χεδίβης Αμπάς Χιλμή πρόκειται να έλθει στην Καβάλα, εκλέγουν εικοσιδιμελή αντιπροσωπεία, για να τον υποδεχθεί, να του εκφράσει τις ευχαριστίες και την ευγνωμοσύνη τους για την εύνοια, με την οποία τους περιβάλλει, και στις 15 Μαΐου τριμελή επιτροπή από τον δήμαρχο Γ. Δ. Θωμαΐδη, τον γιατρό Δ. Βασιλειάδη και τον Μ. Δ. Χρηστίδη για να τον προσφωνήσει. (Το επίσημο έγγραφο, «αντιπροσωπικόν», είναι χαρτοσημασμένο με οθωμανικά χαρτόσημα). Εντύπωση κάνει —και ήταν βέβαια επόμενο να συμβεί αυτό— ότι από τις υπογραφές των προκρίτων απουσιάζει το όνομα του γιατρού Κωνστ. Δημητριάδη, που, όπως αναφέραμε στα προηγούμενα, έκλινε προς τη φιλοοθωμανική μερίδα.

Οι πολιτικές αυτές ζυμώσεις βάσταξαν ως τις παραμονές του πρώτου βαλκανικού πολέμου, οπότε στις 18 Οκτωβρίου 1912 ελληνικό ναυτικό απόσπασμα απελευθέρωσε το νησί. Και στις 21 Οκτωβρίου ο σταθμάρχης Λιμεναριών Μ. Σκαφλός απευθυνόμενος προς τον δήμαρχο τον παρακαλεί να συστήσει πολιτοφυλακή από 18 άνδρες, αυτοί να χωριστούν σε τρεις ομάδες από 6 με υπεύθυνο αρχηγό και καθεμία από αυτές ν' αναλάβει την τήρηση της τάξης στα 3 τμήματα του νησιού¹⁸.

Ύστερ' από ένα μήνα, στις 22 Νοεμβρίου, ο διοικητής του νησιού Β. Κ. Σκουρλέτης πληροφορεί τους κατοίκους της Θάσου, «αδιακρίτως φυλής και θρησκειώματος», ότι στη Χίο έχει συσταθεί στρατοδικείο, για την εκδίκαση όλων των αδικημάτων που διαπράττονται στα κατεχόμενα νησιά και τα οποία εμπίπτουν στον στρατιωτικό, αλλά και στον κοινό ποινικό νόμο. Γι' αυτό προσκαλούν τους κατοίκους της Θάσου, «όπως δια πάσαν πράξιν εμπορικήν, ήτοι αγοράν, πώλησιν, δάνεια κτλ., προσέλθωσι και συντάξωσιν ενταύθα επί χαρτοσήμου· χαρτοσημάνωσι δε τας τυχόν εφ' απλού χάρτου γενομένας τοιαύτας. Εφιστώμεν ιδιαιτέρως την προσοχήν των κατοίκων της νήσου, ότι μετ' εξαιρετικής αυστηρότητος θα τιμωρώνται αι βιαιοπραγίαι, αι ζωοκλοπαί, αι αγροζημίαι και αι δενδροφθοραί, ειδικώς δε η ξυλοκλοπή θα τιμωρήται δια φυλακίσεως από 1-6 μηνών, δια πάσαν δε αγροζημίαν, ζωοκλοπήν και δενδροφθοράν θα υποχρεώνωνται εις διπλήν αποζημίωσιν του παθόντος τα χωρία εις την περιφέρειαν των οποίων διεπράχθησαν τα εν λόγω αδικήματα». Και συνεχίζεται στο έγγραφο: «Απαγορεύομεν αυστηρώς την υλοτομίαν νέων δένδρων, ορίζομεν δε ελάχιστον πάχος τετράγωνον πελεκημένον ξυλείας ναυπηγησίμου και οικοδομησίμου είκοσι εκατοστά του μέτρου με είκοσι και άνω, μήκος δε τέσσερα μέτρα και άνω.

Απαγορεύομεν απολύτως την ενέργειαν αρχαιολογικών ανασκαφών και

18. Έγγραφα από το Αρχείο Π. Ι. Δρόσου.

την εξαγωγήν αρχαιοτήτων, προσκαλούμεν δε άπαντας τους κατέχοντας οιασδήποτε αρχαιότητας να προσαγάγωσι ταύτας ημίν, τους δε γνωρίζοντας πού υπάρχουνσι τοιαύται, όπως γνωρίσωσιν ημίν τούτο, ίνα περισυλλεγώσι και τεθώσι προς φύλαξιν εις το προς τούτο συσταθέν Μουσείον των Αρχαιοτήτων.

Εν τέλει γνωρίζομεν, ότι η νήσος ευρίσκεται εις κατάστασιν πολιορκίας και ότι εκτείνεται επ' αυτής η δικαιοδοσία του εν Λήμνω εκτάκτου στρατοδικείου»¹⁹.

Τον επόμενο μήνα, στις 13/26 Νοεμβρίου, ο δήμαρχος Θάσου Γεώργιος Δ. Θωμαΐδης απευθύνει προς τον χεδίβη Αμπάς Χιλμή ακριβή έκθεση των γεγονότων που συνέβησαν στο νησί κατά την κατάληψή του για να προλάβει διαστρέβλωση των σχετικών ειδήσεων από τον διευθυντή του βακουφίου και ορισμένων άλλων υπαλλήλων του, που αναχώρησαν από το νησί, χωρίς να τους εμποδίσει κανείς από τον ελληνικό στρατό. Στη συνέχεια ο Έλληνας δήμαρχος καταγγέλλει ότι κατά τον προηγούμενο ελληνο - τουρκικό πόλεμο του 1897, αντίθετα προς τη φιλειρηνική στάση των υπαλλήλων του βακουφίου (ο διευθυντής του απουσίαζε) προς τους Θασίτες, οι οποίοι αντιτάχθηκαν στις απαιτήσεις της τουρκικής κυβερνήσεως να στείλει στρατό και όπλα στο νησί και έτσι διατήρησαν την τάξη και την ησυχία στον τόπο - ακόμη προστάτευσαν και αυτούς «τους διαφοροτρόπως καταδιωχθέντας νομίμως», ο τωρινός διευθυντής του βακουφίου παρότρυνε τους αντιπροσώπους της τουρκικής κυβερνήσεως να στείλουν στρατό και όπλα. Και πράγματι ήλθαν εθελοντές («γιουρούκηδες») και μοιράστηκαν όπλα σε κάθε μουσουλμάνο που έτυχε να βρίσκεται στο νησί, καθώς και στους «μουχαφίζηδες» (υπαλλήλους, φρουρούς) του βακουφίου, με αποτέλεσμα να τρομοκρατηθεί ο κόσμος στα χωριά. Έπειτα οι καταπιέσεις σε βάρος των κατοίκων, οι αγγαρείες και οι αρπαγές των ζώων τους με τις υποδείξεις και τη συνέργεια των υπαλλήλων του βακουφίου, δεινά που έφεραν τον λαό σε απελπισία, αλλά και οι προαιώνιοι πόθοι για ελευθερία τον έκαναν να ζητήσει την προστασία του ελληνικού στόλου, που βρισκόταν στη γειτονική Λήμνο. Πράγματι στις 17/30 Οκτωβρίου φάνηκαν τα ελληνικά πολεμικά, και αγήματά του κατέλαβαν το νησί με επικεφαλής τον Ι. Κονταράτο, που με ευγένεια οδήγησε τους εκπροσώπους των τουρκικών αρχών στο θωρηκτό «Αβέρωφ». Ιδιαίτερος ήταν ο σεβασμός του Έλληνα διοικητή προς τις αιγυπτιακές αρχές και τα συμφέροντα του βακουφίου. Εζήτησε μόνο την παράδοση των τουρκικών όπλων, αλλά ο διευθυντής στην αρχή αρνήθηκε ότι είχε όπλα και μόνον ύστερ' από μια ώρα και από υπόδειξη των υπαλλήλων του και από ωρι-

19. Έγγραφο από το Αρχείο Π. Ι. Δρόσου. Πρβλ. και *Κωνσταντίνου Χιόνη*, Η απελευθέρωση της Θάσου το 1912 και η εγκατάσταση των πρώτων Αρχών, περ. «Θασιακά», τ. 2 (1985) 33-34, όπου δημοσιεύεται το ίδιο έγγραφο.

μότερη σκέψη παρέδωσε 10 τουρκικά όπλα. Γενικά ο δήμαρχος Γ. Δ. Θωμαΐδης καταγγέλλει προς τον χεδίβη την ανθελληνική συμπεριφορά του διευθυντή του βακουφίου και την τάση του να συκοφαντήσει την στάση των κατοίκων του νησιού και να διαταράξει τις σχέσεις τους με τους υπαλλήλους του βακουφίου. Ας σημειωθεί, γράφει, ότι ο Έλληνας διοικητής επέτρεψε την αναχώρηση του διευθυντή από το νησί, ενός ατόμου, το οποίο εβάρυναν σοβαρές κατηγορίες των κατοίκων της Καβάλας. Αν έμενε στη θέση του, οι Καβαλιώτες θα ζητούσαν να τους παραδοθεί στα χέρια τους, γιατί τον καιρό που είχε χρηματίσει στο παρελθόν καϊμακάμης (υποδιοικητής) της πόλης τους τέσσερες φορές είχε υποκινήσει τους μουσουλμάνους στη σφαγή τους.

Ο σεβασμός των ελληνικών αρχών απέναντι των αιγυπτιακών συμφερόντων φάνηκε και από τη στάση τους απέναντι του εξής ζητήματος: όταν μερικά ιστιοφόρα ζήτησαν από τον Έλληνα διοικητή την άδεια ν' αναχωρήσουν, αυτός τους παρέπεμψε στη διεύθυνση του βακουφίου για να θεωρηθούν πρώτα από αυτήν και κριθούν «ελεύθερα». Μόνο σε μερικά χωριά του νησιού, επειδή οι μουχαφίζηδες δεν ήταν παρόντες εκεί, αναγκάστηκαν οι κατά τόπους μουχαροδημογέροντες και ο ιερέας ν' αναλάβουν να καταγράψουν ακριβώς το ποσό των ελιών, που είχαν συνάξει οι κάτοικοι - και προσθέτει ίσως πονηρά ο δήμαρχος - «εκ της ευτελεστάτης και απαράδειγματίστου πτωχής εσοδείας»²⁰.

Πέντε μέρες πριν από τη σύνταξη του παραπάνω εγγράφου του Γ. Δ. Θωμαΐδη προς τον χεδίβη στις 8/21 του ίδιου μήνα, άλλος εκπρόσωπος των Θασιτών, ο Δ. Κλωνάρης, έγραφε από το ατμόπλοιο «Πελοπόννησος» - που είχε αράξει στον Πειραιά - υπόμνημα προς τον πρωθυπουργό Ε. Βενιζέλο για το ιστορικό του προνομιακού καθεστώτος της Θάσου: ότι αυτό γεννήθηκε στα 1813, όταν ο σουλτάνος Μαχμούτ Β' με φερμάνι παραχώρησε στον Μεχμέτ Αλή πασά της Αιγύπτου τα «δέκατα και τους λοιπούς φόρους τους εισπραττομένους υπό της τουρκικής κυβερνήσεως, εκτός του στρατιωτικού (χαράτς) και των μετέπειτα νομοθετηθέντων τελωνειακών δασμών, φόρου χαρτοσήμου, τους οποίους εκράτησε δι' εαυτόν ως γνώρισμα της κυριαρχίας της επί της νήσου». Μετά την παραχώρηση ο Μεχμέτ Αλή ελάττωσε αισθητά τους φόρους, στους οποίους και πρόσθεσε και τα εισοδήματα αρκετών χιλιάδων «φιδανίων» (δενδρυλλίων) αιγυπτιακών γαιών, και όλα αυτά τα εισοδήματα τα αφιέρωσε στο βακούφιο της Θάσου και στο πτωχοκομείο (ιμαρέτ) της Καβάλας. Και ό,τι θα περίσσευε, θα έπρεπε να ξοδεύεται για αγαθοεργούς σκοπούς στη Θάσο κατά την κρίση του διευθυντή του βακουφίου «εν συνεννοήσει μετά των κατοίκων αυτής».

Τα όσα κατόπιν εκθέτει ο Κλωνάρης στο υπόμνημά του νομίζω ορθό να τα

20. Έγγραφο από το Αρχείο Π. Ι. Δρόσου.

μεταφέρω κατά λέξη, γιατί τα ιστορούμενα σ' αυτό γεγονότα συμπληρώνουν κενά της νεώτερης ιστορίας της Θάσου ή και διαφωτίζουν ορισμένα σκοτεινά σημεία αυτής, όπως τα σχετικά με τις προστριβές του βακουφίου με την τουρκική κυβέρνηση, τη γένεση κατά τη διάρκεια αυτών φιλοτουρκικού κόμματος, καθώς και τις σχέσεις τώρα που προκύπτουν ή πρέπει να δημιουργηθούν μεταξύ του ελληνικού κράτους από το ένα μέρος και της Αιγύπτου ως κυριάρχου και της οθωμανικής αυτοκρατορίας ως επικυριάρχου χώρας.

«Δια του ιδίου αφιερωτηρίου εγγράφου καθιέρωσεν όπως το Βακούφιον τούτο επιτροπεύει ο εκάστοτε κατά πρεσβυγένειαν διάδοχός του και αφώρισε πάντα εξ αυτών όστις ήθελε τολμήσει κατά παράβαση του Ιερού Μουσουλμανικού νόμου να επαυξήσει τους φόρους της Θάσου ή να μεταβάλλη τον σκοπόν δι' ον προωρίσθησαν. Τούτου γενομένου η Τουρκική Κυβέρνησις μετά της οποίας η νήσος μας, η ανέκαθεν υπό αμιγούς ελληνικού πληθυσμού οικουμένη, ουδεμίαν άλλην άμεσον διοικητικήν ή δικαστικήν εξουσίαν είχε, ως αυτοδιοικουμένη ευρέως κατά τα τότε εν Τουρκία κρατούντα εις πάσας μεν αυτής τας επαρχίας, ιδία δε εις τας νήσους, απολέσασα τον μόνον μετά της Θάσου συνδετικόν δεσμόν, οίος ήτο η φορολογία, έπαυσεν ενδιαφερομένη άμέσως δια την Θάσον και κατά συνέπειαν έπαυσε ενασκούσα τα δι' οιουδήποτε τρόπου κυριαρχικά της δικαιώματα. Από της εποχής εκείνης η Θάσος διετέλεσεν αυτοδιοικουμένη τελείως και πληρώνουσα τους φόρους της εις τον εν Καβάλλα διαμένοντα διευθυντή του Βακουφίου (μουτεβελή) αποσπελλόμενον παρά της εν Αιγύπτω Γεν. Διευθύνσεως του Βακουφίου. Πλην από του έτους 1856, δηλαδή ολίγον μετά τον θάνατον του Μεχμέτ Αλή Πασά, ότε εν Τουρκία ήρχισε να εφαρμόζωνται διοικητικάι μεταρρυθμίσεις και να επιβάλλωνται νέαι φορολογίαι, οι τότε διευθύνοντες το Βακούφιον ηθέλησαν και αυτοί να επωφεληθώσι της περιστάσεως ταύτης και να εφαρμόσωσι και εν Θάσω τους νέους τουρκικούς νόμους όπισθεν της διαθήκης του Μεχμέτ Αλή Πασά, αντέστη εις τας κατά καιρούς προς τον σκοπόν τούτον καταβληθείσας προσπάθειας του Βακουφίου, και εκ της αντιστάσεως ταύτης κατώρθωσε μεν να διασώσῃ τα προνόμιά της, ει και εν μέρει ηκρωτηριασμένα, αλλά οι συνεχείς διαπληκτισμοί μεταξύ Θάσου και Βακουφίου, τούτου μεν προσπαθούντος πάντοτε να καταδολιευθῇ τους όρους του αφιερωτηρίου και την αυτοδιοίκησιν της νήσου, ταύτης δε αρνουμένης υπέρ της διατηρήσεως της αυτοδιοικήσεώς της και της ακριβούς εκτελέσεως των όρων του αφιερωτού, επέφερον την παντελή οπισθοδρόμησιν εις πάντα τα στάδια της αναπτύξεως και εν γένει την στασιμότητα αυτής υπό πάσαν έποψιν.

Ο αγών ούτος επιδεινούμενος εφ' όσον αφίσταντο οι χρόνοι από του αφιερωτού, εχαλάρωσε την αντίστασιν της Θάσου κατά τον Ελληνοτουρκικόν ιδίως πόλεμον του 1897, κατέληξεν αφ' ενός μεν εις την αυθαίρετον κατάργησιν των

κυριωτέρων διοικητικών θεσμών των εξασφαλιζόντων την αυτοδιοίκησιν της νήσου, αφ' ετέρου δε εις την προσθήκην νέων φόρων και την τελείαν των δαπανών των χορηγούμενων πρότερον υπό του Βακουφίου υπέρ διαφόρων αγαθοεργιών εν Θάσω αποκοπήν, γενομένην ότε μάλιστα έπρεπε να πολλαπλασιασθώσι αι δαπάναι αύται εκ παραλλήλου προς την καταπληκτικήν αύξησιν των εισοδημάτων των εν Αιγύπτω γαιών. Εις το σημείον τούτο η Θάσος μετατραπείσα πλέον από προικοδοτουμένης νήσου εις νήσον ποικιλοτρόπως πιεζομένην, ηναγκάσθη να διαμαρτυρηθή προς την κυρίαρχον Τουρκικήν Κυβέρνησιν, η δε διαμαρτυρία αύτη κατέληξεν εις την υπ' αυτής άμεσον επέμβασιν εν τη νήσω, προς επαναφοράν της διασαλευθείσης τάξεως, γενομένης ανακατοχής αυτής κατά το έτος 1903 και από της εποχής εκείνης μέχρι της απελευθερώσεως ημών υπό της μητρος Ελλάδος, η νήσος μας αφομοιώθη υπό διοικητικήν και δικαστικήν έποψιν με τας λοιπάς επαρχίας του τουρκικού Κράτους. Καί τοι δε η Τουρκική Κυβέρνησις επελήφθη της διευθετήσεως των μεταξύ της Θάσου και του Βακουφίου εκκρεμών ζητημάτων σχετικών προς την φορολογίαν, ουχ ήττον ου μόνον εις ουδέν κατέληξαν αποτελέσμα, αλλά και η ίδια τουρκική Κυβέρνησις αναίρουσα εαυτήν νέους επέβαλεν προς το συμφέρον της φόρους επί αντικειμένων άπερ δεν υπήγοντο εις φορολογίαν κατά τον χρόνον της παραχωρήσεως.

Η προσπάθεια αύτη της Τουρκικής Κυβερνήσεως του να επιβάλη νέους φόρους εγένετο αφορμή να γεννηθή ζήτημα μεταξύ αυτής και της νήσου περί του αν η Τουρκική Κυβέρνησις κατόπιν της παραχωρήσεως των φόρων εκδικαιούτο να επιβάλη νέους τοιούτους αφ' ου άπαξ δια του παραχωρητηρίου φερμανίου ρητώς ώριζε ότι εκτός του Στρατιωτικού πάντα άλλον φόρον παραχωρεί.

Του ζητήματος τούτου παραπεμφθέντος ενώπιον του αρμοδίου τμήματος του Συμβουλίου της οθωμανικής Επικρατείας ανεκινήθη παρεμπιπτόντως και το ζήτημα εάν και κατά πόσον είναι έγκυρος κατά τον ιερόν νόμον η παραχώρησις δημοσίων προσόδων υπό του Σουλτάνου, χωρίς να εκτελεσθώσι αι επί τούτω απαιτούμεναι νομικαί διατάξεις.

Πόρισμα δε της επί του ζητήματος τούτου μελέτη του ρηθέντος Τμήματος ήτο ότι το εν λόγω Βακούφιον Θάσου ως υπαγόμενον εις την κατηγορίαν των μη αληθών Βακουφίων και δη ιδρυθέν παρά τας διατάξεις του ιερού νόμου είναι επιδεκτικόν ακυρώσεως και καταργήσεως. Σημειωτέον ενταύθα ότι τα εν Τουρκία Βακούφια διαιρούνται κατά τον ιερόν Μουσουλμανικόν Νόμον εις δύο κατηγορίας, εις αληθή (σαχίχ) και μη αληθή (γιάρι σαχίχ). Και αληθή μεν Βακούφια είνε τα αγαθοεργά εκείνα ιδρύματα άτινα συντηρούνται δια προσόδων περιουσίας ιδιωτικής, αφιερωθείσης παρ' ιδιωτών προς τον σκοπόν τούτον, μη αληθή δε Βακούφια είναι εκείνα τα οποία ίδρυσαν οι κατά καιρούς Σουλτάνοι προικίσαντες αυτά με γαίας δημοσίας, ή παραχωρήσαντες δημοσίας προσό-

δους προς συντήρησίν των. Τα Βακούφια του δευτέρου τούτου είδους, διευθυνόμενα υπό του Υπουργείου των Εβκαφίων και υπαγόμενα εις τους κοινούς νόμους του Κράτους και ουχί εις τους ιερούς, θεωρούνται ως προσωρινώς υφιστάμενα και κατά συνέπειαν δύνανται εν πάση περιπτώσει να καταργηθώσι και διαλυθώσι υπό του Σουλτάνου, ως εγένετο και δια τα προ της παραχωρήσεως Βακούφια, τα οποία απεξενώθησαν των φόρων ους εισέπραττον εκ Θάσου.

Εκ της ανωτέρω συντόμου μελέτης, η οποία απορρέει εκ των ανά χείρας μας ευρισκομένων εγγράφων και εκ της πολυετούς χρήσεως, εξάγεται α) ότι ο Σουλτάνος κατά παράβασιν του νόμου παρεχώρησε προσόδους δημοσίας, δεν έπαυσε εν τούτοις εξασκών εν τη αυτοδιοικήτω νήσω μας τα κυριαρχικά του δικαιώματα· β) ότι το Βακούφιον της Θάσου έλκον την αιτίαν της ιδρύσεώς του εξ αγαθοεργού σκοπού του αφιερωτού, ιδρύθη υπέρ και ουχί κατ' αυτής και κατά συνέπειαν το Βακούφιον τούτο προωρίσθη να χρησιμεύση ως ιερός φρουρός περιουσίας κληροδοτηθείσης υπέρ διαφόρων αγαθοεργών σκοπών της νήσου μας. γ) Ότι οι φόροι και ουχί αι γαίαι της Θάσου, ως εσφαλμένως νομίζεται, είναι το αντικείμενον της γενομένης παραχωρήσεως, διότι ως εξάγεται εκ της ανέκαθεν ενασκηθείσης χρήσεως και εξ επισήμων εγγράφων αι γαίαι της Θάσου μετά των δασών, καθαρώς ιδιόκτητοι ούσαι και ουχί δημόσιαι δεν ήτο δυνατόν να παραχωρηθώσι εκ μέρους του Σουλτάνου, ως μη έχοντος ουδεμίαν επ' αυτών εξουσίαν τουθ' όπερ και αυτό τούτο το Βακούφιον ανεγνώρισε δι' αγοράς γαιών και διαφόρων άλλων κτημάτων παρά των κατοίκων της νήσου. Εκτός δε των ελαχίστων τούτων κτημάτων το Βακούφιον ουδεμίαν άλλην περιουσίαν κέκτηται εν Θάσω. Η περιουσία του Βακουφίου τούτου ευρίσκεται εν Αιγύπτω εις γαίας· δ) ότι ασχέτως προς το ζήτημα του εγκύριου ή μη της παραχωρήσεως των φόρων της νήσου μας υπό του Σουλτάνου προς τον Μεχμέτ Αλή Πασάν, το γεγονός ότι οι παραχωρηθέντες ούτοι φόροι απορρέοντες εκ των επί της νήσου κυριαρχικών του δικαιωμάτων και κατά συνέπειαν υφιστάμενοι εφ' όσον υφίστατο και η κυριαρχία του αύτη, άγει εις το συμπέρασμα ότι καταλυθείσης της Τουρκικής κυριαρχίας δια της υπό του ελληνικού Στρατού καταλήψεως της νήσου, αυτοδικαίως επέρχεται η κατάργησις παντός επί των φόρων τούτων δικαιώματος του Βακουφίου και μεταβιβαζομένων τούτων κατά φυσικόν λόγον προς την κυρίαρχον Ελλ. Κυβέρνησιν.

Στηριζόμενοι όθεν επί των ανωτέρω και έχοντες υπ' όψει την ψυχολογικήν κατάστασιν εις ην ευρίσκονται σήμερον οι κάτοικοι της νήσου, οίτινες επ' ουδενί λόγω στέργουσι πλέον να καταβάλωσι φόρους προς το Βακούφιον, προαγόμεθα εξ ονόματος όλης της νήσου καθ' ήν έχομεν εντολήν, να παρακαλέσωμεν την Υμ. Εξοχότητα όπως υπό το πνεύμα τούτο ληφθή πρόνοια περί καταβολής των φόρων, προς τας καθεστηκυίας αρχάς της νήσου μας και ουχί προς

το Βακούφιον, προς αποφυγήν πάσης ανωμαλίας και ερεθισμού των κατοίκων»²¹.

Το ζήτημα της κυριότητας των δασών ενδιαφέρει πολύ τους κατοίκους της Θάσου, που τα θεωρούσαν κοινοτικά, ενώ το ελληνικό κράτος τα είχε χαρακτηρίσει εθνικά. Γι' αυτό και τριμελής επιτροπή τους παρουσιάζεται μετά 2 έτη, στις 15 Οκτωβρίου 1914, στον γενικό διοικητή Μακεδονίας Θεμ. Σοφούλη και με την από 15 Οκτωβρίου αναφορά τους ζητούν την ίδρυση «Δασικής και Ταμειακής Υπηρεσίας», δηλαδή Δασαρχείου και Ταμείου στο νησί, για να μη αναγκάζεται ο φτωχός υλοτόμος να υποβάλλεται σε δαπάνες πηγαινοερχόμενος στην Καβάλα για την έκδοση άδειας υλοτομίας, ώστε στο τέλος να δημιουργείται «μονοπώλιον υπέρ των ολίγων δυναμένων» και «μέσον πλουτισμού εις τους ολίγους».

Επίσης οι Θασίτες ζητούν να ενισχυθεί η αστυνομική υποδιεύθυνση του νησιού με επαρκείς άνδρες και ν' ανατεθεί η διοίκησή της σε αξιωματικό της χωροφυλακής για πολλούς λόγους, αλλά και γιατί η αρχαιοκαπηλεία λυμαίνεται το νησί, όπως και στα χρόνια της τουρκοκρατίας.

Η επιτροπή αυτή παρουσιάστηκε και στα γραφεία της απογευματινής εφημερίδας της Θεσσαλονίκης «Νέα Αλήθεια» και παρέδωσε σ' αυτήν επιστολή τους, την οποία και δημοσίευσε στο υπ' αρ. 2664/138 φύλλο της Πέμπτης, 16 Οκτωβρίου: «Τα δάση της Θάσου, νήσου προνομιούχου και αυτοδιοικήτου επί τουρκοκρατίας, ήσαν κοινοτικά επί τη βάσει επισήμων τίτλων, πλην το υπό του Χεδίβου της Αιγύπτου επιτροπευόμενον Βακούφιον της Θάσου, το ιδρυθέν υπό του ευεργέτου αυτής Μεχμέτ Αλή πασά της Αιγύπτου χάριν αυτής της Θάσου και του εν Καβάλλα πτωχοτροφείου (Ιμαρέτ), εις τα προσόδους του οποίου υπήχθησαν τα δέκατα και άλλοι τινές φόροι της Θάσου κατά σουλτανικήν παραχώρησιν, ηύξησε προ εικοσαετίας περίπου παρανόμως την εκ των κοινοτικών δασών εισπραττομένην δεκάτην εις φόρον δασικόν 30% εισπραττόμενον μόνον κατά την εξαγωγήν επί τω σκοπώ όπως μεταβάλη την φύσιν των δασών τούτων εις βακουφικά δάση ανήκοντα εις την τάξιν των δημοσίων δασών. Εις τούτο οφείλονται και αι αιματηραί συγκρούσεις μεταξύ των Θασίων και των εν Θάσω υπαλλήλων του Βακουφίου, συγκρούσεις αίτινες κατέληξαν εις την κατά το 1902 ανακατάληψιν της νήσου υπό της τουρκικής κυβέρνησεως, ήτις δεν έλυσε μεν οριστικώς το ζήτημα, αλλ' ούτε και την βακουφικήν άποψιν ηυνόησε.

Από της απελευθερώσεως όμως της νήσου υπό του ελληνικού στρατού και στόλου επόμενον ήτο οι φόροι της νήσου ν' ανήκωσι πλέον εις το ελληνικόν

21. Έγγραφο από το Αρχείο Π. Ι. Δρόσου. Για το θέμα των βακουφίων στη Θάσο και στην Καβάλα βλ. τη μελέτη της *Μαριάννας Τσεγκελίδου*, Το ζήτημα των βακουφικών ιδιοκτησιών της Καβάλας και της νήσου Θάσου, «Θασιακά» 5 (1988) 134-151.

δημόσιον δικαίω πολέμου και κατά συνέπειαν ουδεμία πλέον σχέσις μας συνδέει μετά του ρηθέντος Βακουφίου. Επόμενον όμως ήτο η δασική μας υπηρεσία να θεωρήση τα δάση της νήσου μας ως εθνικά μέχρις ότου ημείς αποδείξωμεν την αληθή φύσιν των δασών τούτων ως κοινοτικών, ζήτημα όπερ αληθώς μας απασχολεί μεν σοβαρώς, διότι εκ των δασών τούτων εξαρτάται η οικονομική ύπαρξις της νήσου μας, αλλ' απεφύγαμεν μέχρι τούδε να το ανακινήσωμεν λόγω των περιστάσεων. Τώρα δε, όποτε δια νομοσχεδίου πρόκειται να οργανώσιν διοικητικά δικαστήρια προς επίλυσιν των τοιούτου είδους διαφορών, πεποιθάμεν ότι λίαν ευχερώς θα γίνη παρά της Κυβερνήσεώς μας αποδεκτή η ημετέρα άποψις επί του ζητήματος τούτου ως στηριζομένη εις αναμφισβήτητα έγγραφα και εις την από αμνημονεύτων χρόνων χρήσιν των δασών τούτων ως κοινοτικών».

Η ίδια όμως δίφυλλη εφημερίδα σε όλες τις στήλες της είναι γεμάτη από συνταρακτικές ειδήσεις για τα δραματικά γεγονότα του «πανευρωπαϊκού πολέμου», που είχε κιόλας αρχίσει και έσπερνε την αγωνία στην ανθρωπότητα. Ο πόλεμος αυτός θα δίχαζε σε λίγο το ελληνικό έθνος και θα του προκαλούσε εν συνεχεία σωρεία από τις μεγαλύτερες καταστροφές που γνώρισε η μακραίωνη ιστορία του.

Από τις εμπάθειες και τα κομματικά μίσση, που είχαν εξαπολυθεί τότε μέσα στη χώρα, ήταν επόμενο να μη μείνει ανεπηρέαστη και η μικρή Θάσος. Τελικά μόνο στις 29 Ιουλίου 1917 αποκαθίσταται η ησυχία στο νησί με την επιβολή της πολιτικής του Ελ. Βενιζέλου και την προσχώρησή του στον συνασπισμό της Entente. Μια ιδέα της αναταραχής εκείνης στο νησί δίνει το ανώνυμο, δύο τυπογραφικών, φυλλάδιο «Πατριωτική εκδήλωσις του λαού της νήσου Θάσου - Αύγουστος 1917», που εκδόθηκε τον ίδιο χρόνο στην Αθήνα από το τυπογραφείο Θ. Ν. Αποστολοπούλου.